

DEÁKTÉRI ÉPÜLETEINK MULTJA

A DEÁKTÉRI EVANGÉLIKUS SZÖVETSÉG
1922 MÁRCIUS 3-ÁN TARTOTT ESTÉLYÉN

FELOLVASTA

Dr. HITTRICH ÖDÖN

EVANG. FŐGIMN. IGAZGATÓ

BUDAPEST, 1922

ÁRA 20 KOR.

Templomunk a nagy árvíz idején, 1838-ban.

A felolvasás előtt az evang. főgimnáziumi Dal- és Zene Egyesület gyermekkara adta elő Csokonai énekét: A Reményhez, Mendöl Ernő karnagy vezetése alatt. Utána Font Sándor I. B o. gimn. tanuló szavalta el Tábori Piroska Üzenet című költeményét. A felolvasás után az estélyt Dr. Győry Lóránd, a kulturális osztály elnökének zárószava fejezte be.

Mélyen Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Egyházunk nagytiszteletű Képviselőtestülete 1921 június havában tartott ülésében azzal a megtisztelő feladattal bízott meg, hogy főgimnáziumunk 100 éves történetét az 1923. esztendőre, amikor iskolánk jubileumát fogja ünnepelni, írjam meg. Erre a kitüntető, de nehéz feladatra aggódva vállalkoztam; visszariasztott egyrészt a munka nagysága, másrészt azonban buzdított a vágy, hogy iskolánk történetét minél jobban, minél közelebbről megismerjem. A múlt év nyarán hozzáfogtam egyházunk levéltárának tanulmányozásához s az anyag gyűjtése közben sok oly érdekes dolgot találtam, melyek nem tartoznak közelebbről iskolánk történetéhez, méltók azonban arra, hogy a mai nemzedék tudomást vegyen róluk s budapesti evangélikus egyházunk életének jellemző megnyilatkozásai lévén méltók arra, hogy egy felolvasás keretében reájuk irányítsam a mai egyháztagok figyelmét s a mostani rohanva siető napok zajából visszatekiintsünk elődeinknek alkotó-, építőmunkában eltöltött napjaira.

Egyházunk multja mindig közelről érdekelt és vonzott. E vonzalomnak engedve tartottam ugyanitt felolvasást Új templomunkról 1911-ben, midőn templomunk fennállásának 100 éves örömnepét jubilálva, azzal a gondolattal foglalkoztunk, hogy Deák-téri templomunkat újjáépíthetjük. Felolvasásomban, melyben templomunk multjára is kiterjeszkedtem, új templomunk leendő külső alakjáról csak nagyjában elmélkedtem, amennyiben csak a stílus megválasztására akartam szerény javaslatot tenni. Akkor templomunk multját csak Doleschall pesti egyházunk történetét tárgyaló munkájából ismertem, azóta azonban nagytiszteletű Broschkó Gusztáv Adolf lelkész úr előzékeny szívesége folytán felhasználhattam levéltárunk adatait s munka közben támadt bennem az a terv, hogy Deák-téri templomunk és iskolaépületeink alakulásának, fejlődésének történetét röviden összefoglaljam, hogy hitsorsosainknak, akik most járnak templomunkba és itteni egyházi épületeinkbe, legalább némi fogalmuk legyen elődeinknek ama nagy munkájáról, mellyel ezeket az épületeket egy évszázad lassú fordulása alatt létrehozták. Mi, akik itt járunk, készen látjuk magunk előtt ezt a hatalmas épületszortot, de méltónak tartjuk azt, hogy hálával gondoljunk elődeinkre, akik ezeket számunkra elkészítették. Ne várjanak tőlem valami nagy dolgokat, tisztelt hallgatóim, csak néhány részletet fogok előadni, amik egyesek előtt ismeretesebbek is, de e részletek is becsesek és

értékesek előttünk, mivel egyházunk életének minden megnyilatkozása közleről érdekel bennünket, mert minket a szeretet fűz egyházunkhoz.

Felolvasásban a templom melletti épületet, mely egykor lelkészlak és iskolaépületül szolgált, régi épületnek fogom nevezni, ezt az épületet pedig, ahol most összegyűltünk, mely épület eredetileg a gimnázium céljaira épült, új épületnek nevezem. Templomunk és egyházi épületeink fejlődése Doleschall könyvéből is látható s az egyházi jegyzőkönyvek is nyújtanak adatokat; azt mégis meg kell vallanom, hogy vannak bizonyos dolgok, amikre vonatkozólag talán egyházunk tagjaitól kaphatok még felvilágosítást; így például a templom melletti kert fekvéséről és kiterjedéséről, a régi épület Károly-utcai részének alakjáról, a templomépítés megkezdése előtt létesített imaház helyzetéről és templomunk régi alakjáról.

Egyházunk multjának fontos adatai a Canonica Visitationális jegyzőkönyvek, melyek az illető bányakerületi püspököknek hivatalos egyházi látogatása alkalmával az egyház külső és belső állapotának híu képét nyújtják. Egyházunkban eddig 4 ily Canonica Visitatiót tartottak a bányakerületi superintendensek; 1798-ban Hamaliar Márton, 1812-ben Lyci Kristóf, 1821-ben Lovich Ádám, 1840-ben Seberényi János. Dr. Raffay Sándor püspökünk főgimnáziumunkban 1920-ban tartott Canonica Visitatiót.

Az első Visitationális jegyzőkönyv az itteni paplak földszintjén volt ideiglenes imatermet írja le; a második, mely 1812-ből származik, részletesen rajzolja le az előző évben felszentelt templomot; megvan már a Rafael Transfiguratióját ábrázoló oltárkép, az oltáron van négy aranyozott fagyertyatartó, a szószék márványszíntű, az orgonának 14 változata van, de karzatokról még nincs szó. A templomnak van tornya is, de nincs benne sem harang, sem óra; azonban az óra már a környéken lakó protestáns és katolikus polgárok összeadtak 1400 forintot. A templomnak volt egy nagy hibája: rossz volt az akusztikája. A híres fizikus Chladni, akinek nevét a fizikából az általa felfedezett hangtani idomok révén mindenki ismeri, 1819 június 18-án vizsgálta meg templomunkat egyházatyáink felkérésére. Ő azt javasolta, hogy a szószék fölé baldachin készíttessék és kettős karzatot építsenek a templomba, ami 1820-ban meg is történt. Az akusztika javult ugyan, de még az 1867-i átalakítás idején sem lett tökéletes.

Hitsorsosaink akkor még kis egyházának fényt és tekintélyt kölcsönzött az, hogy Mária Dorothea württembergi főhercegnő, a hazánkban áldott emlékü József nádornak, a Palatinusnak felesége gyülekezetünk tagja lett 1819 november 28-án. Szorgalmasan látogatta templomunkban az istentiszteleteket. Presbyteriumunk pedig iparkodott méltóan fogadni a fenséges nőt, aki évek hosszú során át egyházunknak és iskolánknak hatalmas patrónája volt. Az ő nevét a Dorottya-utca őrzi a feledni kész Budapesten.

Hellenbach bárónő engedte át a főhercegnőnek azt az oratóriumi zárt padot, amely felett ma is ott van Wenckheim-Rosenfeld

bárónő címere, aki ez ülést idegenek és külföldiek részére állította fel. Ezt a padot akkor bíborszínű szövetdíszítéssel látták el elődeink. De a fény maga után vonta csakhamar az árnyat, mert templomunkba 1820 május 31-ike és június 1-je közti éjjelen betörttek; a rablók elvitték az oltárterítőt, a főhercegi oratórium-ülés bibordíszét s a perselyek tartalmát. A kár, mely az egyházat érte, 300 forint volt. A templomunkat környező teret akkor helytelen fordítással Széntérnek, Kohlmarktnek nevezték; élénk forgalmú hely volt, tele árúbódéval, zöldségárús kosaras kofákkal. A teret akkor környező régi házakból csak egy van meg, amely őrzi azt a nemes egyszerűséget feltűntető jelleget, ami templomunkban is visszatükröződik és ez a régi szép épület a templomunkkal szemközt álló egykori Kemnitzer-ház, melyet a rajta olvasható felírat szerint a két törökről neveztek el, mivel az epigramm II. József és II. Lipót törökverő hatalmát dicsőíti.

Az élénk piacnak előnyei mellett megvoltak hátrányai is; az árusok éjjelre kosaraikat, ládáikat berakták a templomudvarba. A templomot láncokkal ellátott kőoszlopok vették körül; ezeket az 1840 augusztus 18-iki ülés határozatából távolították el, mert csak nehezítették a környék tisztántartását. Ugyanekkor kezdtek kövezetet készíteni a templom körül és a paplak előtt. A városi tanács több ízben felszólította a gyülekezetet a templom környékének tisztántartására, viszont a gyülekezet azt sürgette egyre, hogy tiltsák meg a templomkörüli árusítást.

A III. Canonica Visitatio jegyzőkönyve 1821-ből megemlíti, hogy a szószék felett megvan a baldachin, a karzat is kétemeletes, sőt hogy a templom tetejének felső része rézzel van befedve.

Az 1829. év folyamán elkészült az órával és napórával ellátott kis torony 3 harangja is, melyek közül a másodikik nemes Szita István egyháztag ajándékozta a templomnak. Ez év pünkösdvasárnapján szólaltak meg e harangok, melyekkel mindennap jelezték a delet a környék lakosainak, mivel a harangokra az evangélikus hívőkön kívül katolikusok és izraeliták is adakoztak. Waldhauserné volt az első halott, akit templomunk harangjai legelsőnek sirattak el.

1831-ben a koleraveszély elmúltával október 2-ára a város hálaünnepet rendelt minden templomban. Mivel e vasárnapra templomunkban tót istentisztelet esett, a tótok tartották meg az elrendelt hálaadást, a német-magyar gyülekezet pedig 9-én tartotta meg az ünnepet, mely alkalommal a Kalchbrenner lelkész által írt hálaadó éneket az egész gyülekezet állva énekelte el. Az istentisztelet után egy württembergi öreg paszománykészítő aranylakodalma volt a templomban, hol is Mária Dorothea, a Palatina az egész ünnepségen elejétől végig jelen volt. A főhercegnő, aki hitsorsosainak pesti temploma és iskolája iránt meleg érdeklődést tanúsított, gyakran látogatta úgy a templomot, mint az iskolát. 1836-ban hosszas pozsonyi tartózkodás után április 17-én jött először templomba; ez alkalommal Schedius felügyelő és Lang lelkész a

templom aijtájában fogadták az egyházközség nevében és a templomban sorfalat álló katonaság, polgárőrség előtt elhaladva vezették helyére. A templom előtt pedig a Stadthauptmann tartotta fenn a rendet a városi őrséggel.

Templontunkban 1837 november 11-én tartotta egyházunk fennállásának 50 éves jubileumát; de a jubileumra következő vasárnap, november 12-ike is nevezetes nap templomunk történetében, mert ezen napon iktatták be hivatalába a magyar egyház lelkészét, Székács Józsefet. A jeles férfiú a Nemes Conventhez intézett levelében megemlékezvén arról, hogy a báró Nikolics-családnál jövője ugyan biztosítva van — így folytatja: „nehéz szívvel, de egyszersmind elhatározott lélekkel nyilatkozatom ki, hogy megnyugodván isten' akaratián, az említett szent hivatalt, mint a' gondviselés' s Kegyetek' hajlandóságának adományát felvállalni kész vagyok“. E nagy férfiú megsejtette a jövőt, mert valóban itt volt neki helye az ország szívében, hová a gyülekezet által valóban a Gondviselés hívta őt, hol egyházunk életének az ő imponáló egyénisége új lendületet adott.

Az előző korszakban Mária Dorothea felemelő érdeklődése és protestáns hitrokoni szeretete szerzett tekintélyt a gyülekezetnek, ezentúl a magyar lelkészre várt a feladat, hogy dicsőséget szerezzen a pesti egyháznak. Az akkori gondolkodásnak érdekes megnyilatkozását látom az 1838 dec. 23-án tartott Ausschuss Convent jegyzőkönyvének 4. pontjában, ahol arról van szó, hogy a polgármester arról értesíti az egyházat, hogy a Ludoviceumban levő katolikus kápolna „auch für den evang. Gottesdienst bestimmt wurde“. A vallási türelem és méltányosság ezen érdekes megnyilatkozását szintén Mária Dorothea befolyásának tulajdoníthatjuk. Sajnos, azonban a templom ez időszakban külső és belső bajok fenyegetését is érezte. Az 1838-iki árvíz nem ártott ugyan a templomnak, sőt inkább ez nyújtott menedéket magasabb fekvésénél fogva a környék lakosságának, mint azt Doleschall is szépen leírja; de az épületen különféle bajok jelentkeztek. A tető úgylátszik nem volt kifogástalan, mert 1842 nyarán az esőzéstől úgy átázott, hogy a víz a jobboldali oltároszlopon folyt le. A belső baj az volt, hogy akik akkor e templomba jártak, nem örvendeztek a békeségnek, mert belső viszály osztotta szét a gyülekezetet. A tótok folyton civakodásban voltak a német s magyar egyháztagokkal. Két hosszantartó vita zavarta meg a gyülekezet életét; az első 10 évig tartott, a második 5 évig. Az első Kollár lelkész személye körül forgott és 1834-ben végződött be, a másik vita a józsefvárosi telek miatt folyt s 1854-ben fejeződött be azzal, hogy a tótoknak használatra átengedték a telket; de a tótok, kik között a fővezetők már akkor is a csehek felé gravitáltak, még azt is követelték, hogy a magyar-német gyülekezet 12.000 forintot adjon, hogy a templomukat fel is építhessék. A csehérezelmű tótok már akkor is a győztes ellenség pártján voltak, ők diktálták a feltételeket. De szerencsére csakhamar akadt 12 egyháztag, 12 apostol,

akik összeadták a szükséges pénzt s erre békésen elváltak elődeink a tót atyafiaktól, akik később azt is megtették, hogy az elnyomatás idején Székács József helyett Hurbán Józsefet választották meg pesti esperessé, aki már akkor el akarta szakítani a Felvidéket Magyarországtól. A békés tótokat évtizedeken keresztül ilyen irányban készítette elő Kollár János pesti evangélikus lelkész, aki megette az 1824 nov. 6-iki Ausschuss Convent jegyzőkönyve szerint azt, hogy midőn Kalchbrenner lelkészt helyettesítve, német istentiszteletet tartott és miután a szószéken bejelentette lemondását, az előtte álló gyülekezetet nem áldotta meg. És midőn a sapkaügyben, amit Doleschall kicsinyes dolog gyanánt intéz el könyvében, a gyülekezet felszólította, hogy istentisztelet alkalmával ne használjon sapkát, akkor ez a békebontó férfiú, aki később a magyar fegyverek diadalának hírére sietve Bécsbe távozott, kijelentette, hogy inkább teszi le a papi hivatalát, mint a sapkáját.

Azonban maguk a tótok között sem volt teljes egyetértés. Johann Bohurad Kadavy tanító ügyében 1847-ben beadatott Pro Memoriájában azt írja, hogy a tót Conventben két párt van. Azon pártbeliek, melyhez Bohurad is tartozik, iparkodnak tót anyanyelvük mellett a magyar és német nyelvet is megtanulni és azokban is gyakorolni; gyakorolják is magukat, ellenben a másik párton lévők nekik és tanítójuknak meg akarják tiltani-e nyelvek gyakorlását; a cseh nyelvet akarják rájuk kényszeríteni, tót anyanyelvüket ócsárolják, tanítójukat rágalmazták és megtiltják neki, hogy vasárnapi iskolát tartson, mert ott magyarul és németül is tanított, ami által növendékeivel csak jót tett, pedig jót tenni emberi jog.

1846-ban advent I. vasárnapján hálaadó istentisztelet volt templomunkban József nádor 50 éves nádori jubileuma és felgyógyulása öröme, mely öröm azonban fájdalomra változott nemsokára, midőn az a férfiú, aki Pestet újjáépítette s akinek szobra itt áll nem messze a róla elnevezett téren és akinek alakját ott látjuk a Ferenciek templomán levő Wesselényi-emléktáblán is, jobblétre szenderült. 1847 február 14-én volt templomunkban emlékére a gyászünnepély, mely alkalommal a díszes katófalk körül a városi polgárőrség tagjai örködték. A gyülekezet küldöttséggel fejezte ki részvétét Mária Dorothea főhercegnő előtt, kinek gyászszegélyű szép köszönőlevele megvan egyházunk levéltárában. (Lásd a 2. mellékletet.)

A levél Wienben kelt 1847 március 31-én. József nádor elhunytával és Mária Dorothea elköltözésével, mintha eltávozott volna Pestről a megértés szelleme. A felbúzduló magyar nemzeti érzésben Bécs ellenséges indulatot látott. Az első nehézségek elhárítása alkalmával 1848-ban március 15-ike után a hatóság felszólította a gyülekezetet, hogy a politikai kérdések szerencsés megoldásának öröme március 19-én, vasárnap, hálaadó istentiszteletet tartson, mit a gyülekezet meg is tett 26-án magyar nyelven, mivel 19-én tót istentisztelet volt a sorrend szerint. Az Ausschuss Convent ez alkalommal azt is elhatározta, hogy a gondnok a nagy

napok öröme, nemzeti színű zászlót tűzessen ki a toronyra ezzel a felirattal: Hit, Remény, Szeretet.

Az újítás vágya hallatszik az 1848 június 29-én tartott magyar gyülekezeti ülés jegyzőkönyvének 3. pontjából, ahol ezeket olvassuk:

„A templomnak csak egy régi idomú lámpa szokott függni, holott nagyon kívánatos, sőt szükséges volna, hogy kivált a városnak illy élénk vidékén az utszák 's piacok és azokon levő középületek jobban legyenek kivilágítva — miután a helvét vallásu atyafiak egyházán is egy újabb idomú, ugynevezett arkadi lámpa alkalmaztatott“. A bombardement alatt a templom régi lámpája is elpusztult, azonban mégsem kapott lámpát, hanem még tőle kértek — ágyúöntésre — harangokat. A városi közgyűlésen Sámuel Alajos belvárosi prépost-esperes tette azt az indítványt, hogy az egyes gyülekezeteket szólítsák fel harangjaik átadására. Erre vonatkozólag az 1848 dec. 21-iki magyar gyülekezeti jegyzőkönyvben ezeket olvassuk: „— minek nyomán ezen magyar gyülekezet meg van győződve, ha egyházunk birtokában levő három harangok egyikét, a kitett célra az államhatalomnak átadná, ezáltal egyházunk hazafiúi egyik teljesített kötelességét méltán ismeri — amiért is német és szláv kebelbeli testvéri gyülekezetet, ezen elv pártolására testvéreileg ezennel felhívja“.

Ugyanezen jegyzőkönyvnek van még egy emlékezetes pontja: „5. Székács József úr jelentvén, miszerint gyülekezetünk beleegyezésével a szabadságért küzdött s szerencsétlenül elesett bécsiek emlékéül, a helybeli belvárosi római catholikusok példáját követve, a jövő vasárnap, úgymint e hó 23-kán a szokott időben gyászos istentiszteletet tartand.

Köszönettel vette a gyülekezet képviselőinek jelen volt testülete Székács József úr abbéli előterjesztését, mely szerint a szabadságért küzdött, s harcban elesett, vagy kivégeztett bécsiek szomorú emlékéül e hó 23-án gyászos isteni tiszteletet tartand“.

A harangoknak ágyúöntés céljából való átadása nem történt meg; Doleschall csak annyit jegyez meg (110 l.), hogy a harangok átadásának terve a császáriaknak Pestre való bevonulása után sok aggodalmat okozott úgy a városnak, mint gyülekezetünknek. De a császáriak nem maradtak soká Pesten, mert az 1848 május 25-i Ausschuss Convent jegyzőkönyve szerint a hatóság elrendelte, hogy Magyarország függetlenségének kikiáltása és Buda visszavételének öröme, másnap, május 26-án, vasárnap, ünnepi istentisztelet tartassék. Ezt azonban nem lehetett megvalósítani „da unsere Kirche durch die Beschiessung viele Beschädigungen erlitten, deren Reparatur morgen noch nicht beendet seyn wird“. Az ünnepet Pünkösd második ünnepére halasztották. Ugyanezen jegyzőkönyv szól arról is, hogy Herr Prediger Kollár elutazott s úgy látszik, vissza sem jön, mert családja is utána költözött. A diadal öröme, sajnos, nem tartott sokáig. Az 1849 július 1-én tartott General Convent jegyzőkönyve arra emlékeztet, hogy a mindenünnen reátörő ellenség ellen hazánk keresztes hadjárattal próbált védekezni. A kormány elren-

delte „dass die Geistlichen aller Confessionen bei dem gegen den Feind etwa bevorstehenden Kreuzzug, ihren Gemeinden mit dem Kreutze vorangehen sollen“. A lelkészek, Lang és Székács, utasítást kértek ebben a dologban egyházuktól. Az egyház azt határozta, hogy a parancsnak engedelmeskedni fog, a két lelkész váltakozva menjen a keresztes hadba és először Székács teljesítse ebbeli kötelességét. Ha az illetőnek távolléte sokáig tart is, állását fenntartják neki addig, amíg visszatér. Ha valami baj vagy halál érné, a gyülekezet kereszteni kötelességének fogja ismerni, hogy lelkésze családjáról gondoskodják. Azonban a háború szerencsétlensége oly gyorsan gördült árva hazánkra, hogy már keresztes hadjárat sem tudott rajta segíteni. Jöttek azután a rémuralom szomorú napjai. És midőn a gyülekezet tagjai keresztes hadjáratról tanakodtak, akkor kért tőlük nyugdíjat itt töltött 30 évi munkássága után Kollár János, a bécsi egyetemi tanár. E szomorú időkben Haynau ordonáncai tartották rettegésben hazánk lakosságát, mely gyászos idők egyik legszomorúbb eseményére vonatkozik az 1860 május 9-iki Presbiterial Convent jegyzőkönyve, ahol Széchényi haláláról van szó. A Convent azt határozta, hogy május 29-én a nagy polgár emlékére gyászistentiszteletet fog tartani és az ünnepen Lang esperes fogja mondani az oltári imát, Székács pedig az elparentáló beszédet. A május 21-iki gyűlés azonban sajnálattal veszi tudomásul, hogy a tervezett gyászünnepet a Pester k. k. Polizeidirektion betiltotta. Ennélfogva azt határozták, hogy részvéti-iratot fognak küldeni Széchényi özvegyének és két fiának. A gyönyörű levél fogalmazványa, mely Székács ékes tollára vall, a jegyzőkönyvhöz van mellékelve. (Lásd a 3. mellékletet.) Mária Dorothea főhercegnő idejében még szabad volt a szó, a gondolat. De Széchényi özvegye már nem is válaszolhatott a részvételtjes gyülekezetnek.

A szomorúság után jobb napok közeledését érezte templomunk. 1860 július havában Haubner Máté superintendes jött Pestre, hogy hivatalába iktassa a bányakerület új superintendensét. Hogy ki ez az új férfiú, azt nem említi a jegyzőkönyv, csak a következő pontból tudjuk meg, hogy Székács József superintendens beiktatása alkalmából júl. 19-én Petz Hermann az oltárt, a kórust és a szószéket élővirággal díszítette. És ez élő virágok későn bár, de meghozták gyümölcsüket abban a hálaadó istentiszteletben, melyet 1867 márc. 3-án látott templomunk a hazai alkotmány visszaállításának örömeire. Az ünnepen Lang imádkozott németül, Székács pedig magyarul beszélt. A magyar-német testvéri érzület öltött testet e két férfiúban.

Az a két hatalmas gránitoszlop is úgy áll egymás mellett a Kerepesi-temetőben, mint két hű szerető testvér. Aki járja azt a temetőt, az jól tudja, hogy hol pihennek ők.

A sok zivatar azonban megviselte templomunkat is. Az 1867 március 16-iki Presb. Convent jegyzőkönyve szerint a templom azonnali bezárását kellett javasolni, mivel teteje nagyon rozoga volt. Elhatározták tehát, hogy bizottságot küldenek ki a templom megvizsgálására. Benkó Károly építészti bízták meg azzal,

hogy készítsen az átalakításra két tervet, a torony megtartásával és a torony eltávolításával.

A javítás ideje alatt az istentiszteletek e teremben tartattak. Felváltva, egyik vasárnap délelőtt volt a német istentisztelet, a másikon volt a magyar, mivel a folyosók szűk volta miatt egy délelőtt nehéz lett volna két istentiszteletet tartani ebben a teremben. A német gyülekezet néhány tagja azonban nem tartotta szükségesnek a templom javítását, ennél fogva új bizottságot küldtek ki a vizsgálatra. Mivel pedig az építőmesterek a közeledő koronázás előkészületeivel voltak elfoglalva, a vizsgálat igen lassan és nehezen ment. Végre a hat szakértő beadta a jelentését, melyek szerint a javítás halaszthatatlan. Átépítéssel segíteni lehetne a rossz akusztikán és légvezetésen is, de ez 65—70 ezer forintba kerülne, mivel pedig az egyháznak nem volt pénze, csak a javítást határozták el, azzal a gondolattal, hogy a mennyezet átalakításával „durch eine flache Form des neuen Platfondes“ lehet az akusztikán is segíteni. A szakértők véleményei szerint a tető nagyon megrongált állapotban volt, mert nem készült annak idején kellő gonddal; a fedélszék hanyagul van konstruálva, a tető gerendái korhadtak, a falakat kifelé nyomják. Egy esetleges erősebb orkán bedöntheti az egész tetőzetet. Lotz H. építőmester szerint a templom már nem nyújt teljes biztonságot és így folytatja: „Es ist nicht möglich zu bestimmen, dass ein Bau auf so und so lange ein sicherer ist, noch weniger einen Zeitpunkt anzugeben, wann eine Gefahr eintreten wird“.

Valószínűleg ekkor kapta templomunk a mai lapos mennyezetet. Azelőtt a mennyezet boltozatos volt, mert csak így lehetett látható az oltár felett lévő ablak, úgy mint ma is látható az, templomunk testvérépületében, a kálvin-téri református templomban. Úgy látszik ebben az időben készültek a templom ablakai felett lévő félkör alakú ablakok is, hogy az épület belseje jobban legyen megvilágítva, mert az 1849-ből származó templomunkat ábrázoló fametszeten az ablakok felett még csak oeil-de-beuf-ök, kis ellipszis alakú ablakok voltak.

A torony is sok bajt okozott, mivel nem volt külön alapja, úgyhogy a templom előrésének falai repedezni kezdtek. A javítással kapcsolatban a templomra ereszcsofornát is kellett készíteni, mert azelőtt az sem volt s azt is elhatározták, hogy az oltár felett levő ablakra függöny készíttessék és új karzat építtessék. (1867 július 9.). A javítás munkáját mindamelllett annyira sietteték, hogy a Szilveszter-esti istentiszteletet ismét meg lehetett tartani. Nemsokára ezután levél jött a gyülekezetünkhöz Sámsonházáról, Nógrád-megyéből, a füleki járásból. Az ottani gyülekezet azt kérte a mienktől, hogy templomunk régi oltárát, mely a javítás ideje alatt e díszteremben volt használatban és később a padláson őrizték, engedje át neki. A testvér teljesítette a testvér kérését. Sokért nem adnám, ha legalább rajzban láthatnám ezt a sámsonházi oltárt, mely előtt egykor elődeink imádkoztak templomunkban.

Amit Lotz építőmester mondott, az jóslatszerűen bekövetkezett 1868 január 22-én, midőn a lipótvárosi bazilika hatalmas kupolája összeomlott. Méltán aggódhattak elődeink templomunkért s hogy az 1867-iki javítás valóban sürgős volt, azt a következmények fogják megvilágítani. Az 1873 január 14-én tartott választmányi ülés jegyzőkönyvének 5. pontja így szól: „Olvastatott a közmunkatanácsnak mult évi dec. 12-én 2592. sz. alatt kelt átirata, mellyel a' Váci-úton létesült és az országúton folytatandó boulevard iránti tekintetből templomi épületünk homlokzatát a' szépségi és aesthetikai igényeknek megfelelőleg átalakítani óhajtja, s gyülezetünket nézeteinek és célzatainak előterjesztésére felhívja.

A választmány a' fővárosi közmunkatanács eme fölhívását méltányolja ugyan, mivel azonban egyházugyüleketünk anyagi körülményei a' templomépület átalakítását ez időszerint nem engedik, másrészt a közmunkatanács az átadomítás módja és külső alakja iránt nézeteit és óhajait ki nem fejezi, a' választmány a' templomhomlokzat átalakításának kérdését tárgyalhatónak nem találta“. A templom azonban érezte a belső bajt. Székács József, mintha sejtette volna a veszélyt, 1873 november 3-án arra kért engedelmét, hogy a magyar istentiszteleteket a téli hónapok alatt a gimnáziumi épület dísztermében tarthassa s már e hónap 21-én arról van szó, hogy a templom fedelén és falain némi fogyatkozások mutatkoznak. 1875-ben a bajok még fenyegetőbbek lettek. A május 22-én tartott ülésen Strohoffer István ácsmester, Preis György építész és Szumrák Pál mérnök nyilatkozatai után a gyűlés így határozott: „1. Miután a szakértők egyhangú véleménye szerint a templom a bentlevők életének veszélyeztetése nélkül mostani állapotában nem használható, az a holnapi nappal vagyis 1875 május 23-ával bezáratik.“ A harangozást végképp beszüntették és elhatározták, hogy az istentiszteleteket ismét itt fogják tartani e díszteremben. Ismét bizottságot küldtek ki az ügyek elintézésére. Különösen nehéz volt azonban a torony kérdésének elintézése. Az 1875 augusztus 13-iki jegyzőkönyv 70. pontja szerint Dr. Frommhold Károly német egyházi felügyelő úr előadja, hogy a német egyház híveinek nagyrésze fájlván azt (dass einen grossen Theil der deutschen Kirchenmitglieder schmerzlich berührte), miszerint templomunk tornyának lebontása következtében fővárosi templomunk torony nélkül maradjon, a Krempe Ödön egyháztag úr által készített toronytervet bemutatja és elfogadásra ajánlja.“ Mint-hogy a torony építési költségének csak felét tudta volna az egyház fedezni, a toronyépítésről végleg lemondtak, a templom homlokzatának átalakítására pedig Benkó Károly építész tervét fogadták el. Így kapta templomunk ezt az alakját, amelyben ma van. A harangokat később eladták és így kerültek a felvidékre Szmrecsánba. A javítás ideje alatt Heuberger József egyháztag azzal a kéréssel fordult az egyházhoz, hogy a toronyórát engedje át neki 20 frtért, amit ő azután az újpesti leánygyüleketnek fog ajándékozni. Ezóta a mi egykori óránk újpesti hitsorsosainknak méri az időt. Az 1875

december 17-iki gyűlés jegyzőkönyve szerint „a templomjavítási munkálatok be lévén fejezve, az istentisztelet már a bekövetkező karácsonyi ünnepnapok alatt a templomban tartható lesz és ennek folytán a templom fűtése és füstöltetése iránti intézkedések megteendők.“ A füstölésre a jegyzőkönyv szerint a festékszagg eltávolítása miatt volt szükség.

Ugyanezen időben a városi tanács felhívta a hitközséget, hogy az imaháza körül létező árúbódékat 30 nap alatt távolítsa el. Az egyház azonban azt válaszolta, hogy a kérdéses bódék jövedelmét nem nélkülözheti és azok különben is hatósági jóváhagyással állítottak fel.

Templomunk egyszerűségében Pollák Mihályra, a hatalmas Nemzeti Múzeum építőjére vall, aki szakítva a hagyományos templomi formákkal a görög-rómaiban gyökerező empirestílust követve hatalmas prédikálótermet akart alkotni, ezért a díszítő részletekben csak a legszükségesebbekre szorítkozva, kevés szóval akart sokat mondani. Megjegyezzük, hogy a Kálvin-téri református templomot is ő tervezte. Templomunk 100 éves jubileumi ünnepén tartott beszédében báró Prónay Dezső egyetemes felügyelő azt mondta, hogy Kazinczy Ferenc azt állítja templomunkról, hogy műremek. Mi is ilyennek tekintjük és így becsüljük meg. Jellemző sajátága a puritán egyszerűség, erre mutat elődeinknek egy cselekedete is. 1826 május hó 16-án Toepler egyháztag Ferenczy által Luther Márton szobrát akarta elkészíttetni az egyház részére. A Convent az ajánlatot nem fogadta el, azzal a kifogással, hogy nincsen a conventnek oly nagy könyvtárépülete, ahol szobrot lehetne elhelyezni. Hogy a templom elé vagy a templomba állítsák Luther Márton szobrát, azt távol állt az ő gondolkozásuktól.

Különösen megemlítendőnek tartok templomunk első félszázadából két ünnepélyt. Az egyik emlékezetes esemény volt ama gyászünnepély, melyet 1834 december hó 8-án 10 órakor tartottak Liedemann János Sámuel emlékére; azon férfiú emlékének áldozva, aki, mint az egyház egyik alapítója szóval és tettel a legserényebb működést fejtette ki forrón szeretett egyháza javára, melyről még halálos ágyán sem feledkezett meg. A szószékről Kollár, az oltárnál Lang parentálta el az egyház nagy halottját, kinek gondolkodásmódját élénken tükrözik vissza azok a lelkes szavak, melyek az 1823. évi kúrátori jelentésében olvashatók. (Lásd az 1. mellékletet).

Az egykori jeles kúrátor lelke élt családja egyik derék tagjában, Dr. Liedemann Frigyesben, aki az 1921 december hó 6-án tartott képviselőtestületi gyűlésen 10,000 koronát ajánlott fel, hogy a háború céljaira felajánlott fasori harángjaink helyett, néma toronyunk új harangokat kapjon. Amit a jeles előd mondott, azt 100 év múlva is teljesíté a derék utód.

A másik feledhetetlen ünnep az volt, melyet 1843-ban tartott a gyülekezet, örvendve annak, hogy Schedius Lajos, iskoláinknak megalapozója és lelkes felügyelője, egyházi munkásságának ötvenedik évfordulóját érte meg. Az ünnep azért is emlékezetes, mert ezen

alapították meg az egyházi nyugdíjintézetet. E férfiú jellemzésére Dr. Tavasi Lajos „Tanoda és Egyház“ című munkájából csak ennyit idézek (53. l.): „Ez volt ám a nevelő, ez volt ám a tanító, anélkül, hogy pap lett volna! Sok nagyúri család gyermekeinek nevelésére ő volt a legnagyobb befolyással, ő a javasoló a szüléknél, ő a tanácsadó a nevelőknél, ő hozzá mindenki bizodalommal járultatott és valódi és igazi, szív- és léleköszönözte kérelmében nála senki sem csalatkozott. Az utolsó éveiben életének maga körül még külön köröcskébe is egyesítette a hozzája legközelebb álló protestáns tudósokat, papokat, nevelőket és tanítókat, így velők hetenkint gyűlésezett, őket mint legtapasztaltabb, legolvasottabb és szellemileg leggazdagabb, az egész világirodalomnak és az összes világmozgalmaknak és szellemi és elvi harcoknak a térein tájékoztató, amellet gondolati éltének tudományi eredményét is megismerteté velek, „philosophiájá“-t, amint nevezni szokta, nekik az ilyenemű összegyűjtésekben adván elő“.

Templomunk későbbi történetéből csak két napról szólunk még, amelyek emléünkben élnek; az egyik, amelyen 1906 okt. 28-án, vasárnapon e szentély adott pihenőhelyet a messze idegen földről hazatérő Thököly Imre bujdosó hamvainak. A másik nap az a verőfényes szép idő volt, 1918 szeptember hó 5-én, csütörtökön, amikor még nem láttunk a jövőbe, bárhogyan süttött is a nap, amikor a türóci esperességi felügyelő, Vanovics Pál hivatalába iktatta a bányakerületi püspököt, Dr. Raffay Sándort. Mi amikor láttuk, hogy e két férfiú kezét fog, azt hittük, hogy a Felvidék fog kezét az Alfölddel, nem sejtettük, bár fényesen süttött a ragyogó nap, hogy Szlovákia búcsúzik Csonkamagyarországtól; de azért nem csüggedünk, mert ami megmaradt és aki itt maradt, abban bízhatunk.

Templomunk régi alakjára vonatkozólag több egyháztagunknál, valamint a fővárosi levéltárban is tudakozódtam oly kép után, mely a templomot az átalakítás előtti állapotában mutatná. Broschkó Gusztáv Adolf lelkész úr birtokában van egy régi fotográfia, melyen a templom toronnyal látható. Ennek mását tettük e füzet címlapjára. Régebbi képet is találtam a Jókai—Rákosi-féle „Képes Szabadságharc Történetében“. E mű 415-ik lapján van egy fametszet másolata, melynek címe: „Bankóégetés Pesten“. A képen a Szén-tér látható telve katonasággal s a tér közepéről hatalmas füstoszlop emelkedik, az elégetett Kossuth-bankók szomorú füstje. Templomunk rajza is megvan eképen, domborodó tetővel, toronnyal. Tehát ennek a szomorú eseménynek is tanúja volt régi templomunk. Templomunk harmadik képét, a nagy árvíz idejéből Nötel Pál úr közbenjárására engedte át a Franklin-Társulat.

Görgey István egyházunk egykori syndicus-a, főjegyzője „Görgey Arthúr a száműzetésben“ című könyvében megemlékezve Székács Józsefről, elmondja, hogy e kiváló férfiú hogyan jutott barátságba Benedek tábornaggyal, az ország akkori kormányzójával s hogy sikerült kivinniök e két férfiúnak azt, amit József nádor, Mária Dorothea férje nem tudott kierőszakolni a bécsi hadügyminiszteriumtól. A templom környéke nem volt olyan, amely a

vallásosság kívánta áhitatot emelte volna. A sütő-utcai pékműhelyfüstje és lárma volt az egyik oldalról, a másik oldalon, a templom háta mögött pedig a Károly-kaszárnya szemétdombja dísztelenkedett. Ezeknek eltávolításáért könyörgött éveken át a pesti gyülekezet. Görgey leírva, hogy Benedek hogyan látogatta meg Székácsot, így folytatja: (165. l.)

„Midőn Székács visszaadta a látogatást és ekkor Benedek huszárosan neki hajtott a politikai helyzet megbeszélésének — mert hiszen hangulatot készíteni s egyszersmind tájékozást nyerni volt föltett szándéka: Székács, felbátorítva multkori sikere által, még egyenesebben neki hajtott azzal a tanáccsal: „Eszközölje ki, Kegyelmes uram, hogy a protestánsokra ráküldött pátenst visszavegyék és ezzel megnyerte magának a magyarhoni protestánsokat, sok millió embert Magyarországon! És ha azonfölül nekünk pestieknek itt a templomunk körül megteremti az „insula Lutheranát“ s eltávolítja az oltárunk mögötti trágyadombot, akkor egy csapással a legnépszerűbb emberré lesz Pesten, — a városi hatóságnál, valamint a közönségnél, felekezet különbsége nélkül“. És azután megmagyarázta neki a dolgot, amelyről Benedeknek eddig halvány fogalma sem volt. — Így valósult meg az „insula Lutherana“.

Főgimnáziumunk, helyzete folytán, eltávolodott e templomunktól, minthogy vele egy épületet képező külön temploma van. Míg itt volt főgimnáziumunk, addig ebben a templomban tartattak a tanév-megnyitó istentiszteletek, idejött az ifjúsággal a tanári kar évenként kétszer Úrvacsorához. Ebben a templomban mutatták be a régiebb időben az új tanárokat a gyülekezetnek.

Főgimnáziumunk e templom mellett levő iskolaépületben létesített iskolából fejlődött. E régi épületről is el akarok egyet-mást mondani, amit a jegyzőkönyvekből megtudhattam.

Mikor elődeink megkapták a templomépítésre szánt telket, a létesítendő templom és ezen új épület helyén volt katonai sütő-műhely közé egyemeletes házat építettek, melynek öt-öt ablaka nézett a Kohlmarktra, a Szén-térre, a mai Deák-térre. A földszinti ötablakos helyiség szolgált ideiglenes imatermül, felette az emeleten a lelkésznek volt 3 utcai szobája 5 ablakkal, azonkívül volt 2 udvari szobája is. Az udvar felé eső rész emeletén 2 szobája volt a kántornak, ez alatt, a földszinten pedig az egyházfinak volt lakása. Feljáróul az a vörös márványlépcső szolgált, mely az épület belsejében a két udvar között van. Ez az egyemeletes épület volt a későbbi épületszoportnak a magva. Ebben az állapotban volt a ház 1795-ben. 1812-ben, a II. Canonica Visitatio idejében, mikor már a templom felépült, az addig imatermül használt ötablakos termet két iskolateremmé alakították át s itt működött, mint tanító az organista és a rektor. Ebbe a kétosztályú elemi iskolába fiúk, leányok jártak vegyesen. Tanultak különféle tárgyakat, sőt mint akkor szokás volt, a felsőbb elemi osztályokban a latin nyelvet is. 1821-ben a gyülekezet újra építési kezdett. A paplak Deák-téri része fölé, valamint az udvari részre is második emeletet építettek s az udvar hátsó részében is, ahol a templom

melletti kert volt, egyemeletes szárnyat emeltek, melynek emeletén volt egy 6 öl hosszú és 4 öl széles nagy elemi tanterem s ezt használták a Conventgyűlések terméül. A II. emeletet erre a hátúlsó szárnyra 1864-ben építették fel, amikor ezen új épület készült.

1821-ben a III. Canonica Visitatio szerint a fiúiskola rektora volt Hoffmann Péter, a leányiskoláé Willerding Jakab. A IV. Canonica Visitatio szerint 1840-ben már meg volt az egész épület; elkészült a templom melletti nagy lépcsőház is, melynek helyén azelőtt a paplak vasból készült kapuja volt. Három lelkész lakott ez időben az épületben. A földszinten lakott Kollár 5 szobában. Neki egy kis kertje is volt a templom mellett. Az I. emeleten Lang lelkésznek volt 4 szobája; a II. emeleten Székácsnak ugyanannyi. Rajtuk kívül még hat tanító és tanár lakott az épületben, úgymint: Wagner, Melczer, Balassovits, Kanya, Dirner és Taubner. Az épületben összesen 31 szoba szolgált lakóhelyiségül; ezenkívül volt 5 fiú- és 2 leányosztályterem. Ki is emeli a jegyzőkönyv, hogy az épület, tekintettel a növendékek és tanítók egyre növekvő számára, mindinkább szűknek bizonyúl. A mai szokás szempontjából az épület túlnagy részét lakások foglalták le. A lelkészektól eltekintve, a 7 tanterem mellett hat tanítótanár lakott az épületben, ami annak a régi szokásnak volt következménye, hogy a tanítónak tanterme mellett kellett lennie a lakásának is.

Természetesen csak azért lakhattak annyian az iskolaépületben, mert az egész házban akkor nem volt egy bolt sem; minden helyet az iskolák és hivatalos lakások vettek igénybe. Az 1838-iki nagy árvíz azonban káros hatással volt az egyházra is. Az 1842 szeptember 23-iki jegyzőkönyvhöz van csatolva annak a kérvénynek a másolata, melyben azt kéri az egyház a városi tanácstól, hogy boltokat nyithasson épületének földszintjén, úgy amint ezt megtették épületükben a piaristák és a görög-oláh egyház. Az árvíz folytán az ipar és kereskedés tönkrement; sok külvárosi lakos háza az árvíztől elpusztulván, maga is koldusbotra jutott. Sokan pedig elköltöztek a városból. A német egyház tagjai többnyire kereskedők lévén, ezek képtelenek voltak adakozni; a megígért alapítványokat, járulékokat nem tudták befizetni, minek folytán az egyház deficitje napról-napra nőtt. A nagy árvíz hajbai nem érték el az egyházépületeket, de utána az adósság fenyegető hullámai készültek elborítani. A boltnyitás tervének, amit már 1812-ben is megkíséreltek, egy nagy akadálya volt s ez az akadály volt: Mária Dorothea. Az 1842 november 25-iki jegyzőkönyv 2. pontja szerint így nyilatkozott a főhercegnő: „Die Errichtung von Gewölben im Pfarrhause halte ich für eine Art von Profanierung des Gotteshauses.“ Az egyház ilyen helyzetben kénytelen volt más segélyforrás után nézni, amit sok huza-vona után, meg is szerzett és ez volt a városi segély. A szabadságharc azonban úgy megingatta az egyház pénzügyeit, hogy kénytelen volt boltokat nyitni épületében. Évek múltával a kereskedés lassan megszűnt a piacon, hanem aztán bevonult az épület üzleteibe. Az épületekből

ellenben a tanárok, tanítók lassankint kiszorultak, olcsóbb hajlékot keresve maguknak, míg az épületbeli lakásokban is idegenek telepedtek le, akik jobban meg tudták fizetni. Így például a 70-es években a régi épület II. emeletén két tanítólakást vett bérbe Pulszky Ferenc.

A 30-as, 40-es években lakáskérdésekben nézeteltérések, súrlódások merülvén fel, különösen a leánytanítók erősítették azt az álláspontjukat, hogy pedagógiai szempontokból kívánatos, hogy ők bent lakjanak. A lakások elosztása, átadása, kijelölése mindig nehéz dolguk volt a kúrátoroknak. Székács 1846-ban levélben panaszkodott, hogy egyik szobája fűthetetlen és családjában előfordult betegség miatt kijelentette, hogy hajlandó az épületből kiköltözni, csak hogy megfelelő lakást kapjon. Az egyház azonban ezt nem engedte meg, mivel principiumul kimondotta azt, hogy a lelkésznek az egyházi épületben kell maradnia. A dolgön úgy segítettek, hogy Wagner tanító lakásából vettek el egy szobát, amiért ő évi 30 frt. Cm. kárpótlást kapott.

1840-ben az elemi fiúosztályok tanítói voltak: Balassovits és Stuhlmüller. A gimnázium tanárai, Melczer, Kanya- és Taubner. Az elemi leányiskolák tanítói, Wagner és Dirner. E 7 osztályba ekkor összesen 349 tanuló járt. Az épület tehát zajos lehetett a benne sürgölődő ifjúságtól s ha hozzávesszük, hogy az iskola előtt nyílt piac is volt, elgondolhatjuk, hogy mily mozgalmas élet uralkodott itt. A régi időben szerdán, szombaton délután volt szünet. Nagy vakáció nem volt; a későbbi időben is tudjuk, hogy az elemi osztályokban nyáron is folyt a tanítás. Természetesen a tanítók ezért különdíjazást kaptak. Az egyházi ünnepeken kívül vakáció volt a vásárok idején és szüretkor. Az ifjúság a kövezet nélküli udvaron zajongott s különféle rendszabályokkal és tilalmakkal csillapították. Különböző kényelmetlenségeket is el kellett szenvedni. 1848-ban az iskolaelőtti piacon mézszárszéket nyitottak, ami különösen nyáron volt kellemetlen; az egyházi meg azért panaszkodott, mert egyik szobáját nem használhatja nyáron, mivel annak falát a szomszéd katonai pékműhely kemencéje teljesen átmelegíti. E kis bajokhoz jött azután még 1849 nyarán a katonai beszárlásolás a császári csapatok részéről, ami az iskolai tanítást nagy mértékben megzavarta. De az egyház ígéretet kapott, hogy ezentúl ilyen célra nem veszik igénybe iskoláját. A közbiztonság sem lehetett nagy. Egy ízben kirabolták Steinweg tanító lakását s 3000 forint értékű holmiját vitték el. A folyosók nem voltak megvilágítva, ennél fogva elhatározták, hogy szürkületkor az épület kapuját be kell zárni. Az élénk forgalmú piacon keresztül 1861-ben Grossinger és társai, király-utcai lakosok kérésére a templom sarkától a Király-utca sarkáig átvezető ösvényen a gyalogjárók védelmére két sorban vasból való védőcölöpöket állítottak az úttesten keresztül.

Régi épületünk hátsó szárnyában levő, gyűléstermül használt elemi osztályban folytak le a német—magyar egyháztagok és a tótok közötti szenvedélyes viták, melyekre vonatkozólag a

Magyar Gyülekezet Kis Gyűlésének 1839 január 11-i jegyzőkönyvében ezeket olvassuk: „Rendszabályok kellnek, különben az egyházi Gyűléseink olly gyülevész csoportokká fajulhatnak, mellyekben az ember személyes bátorsága 's becsülete biztosítva nem volna, 's így azokban becsület érző ember részt venni nem is kívánhatna, valamint, hogy eddig is Gyülekezetünk némelly érdemes Tagjainak visszavonulását fájdalommal észre nem vennünk, nem lehet.“ E küzdelmekben a magyarságnak lelkes szóvivője volt Nádosy István, a magyar gyülekezet alinspektora. De voltak örvendetes dolgok is.

Ilyen volt Mária Dorothea érdeklődése iskoláink iránt, melyeknek vizsgáin, ünnepélyein több ízben megjelent s iskolánk ügyét szóval és tettel támogatta. Mária Dorothea 1822 júliusában közölte az egyháztanáccsal, hogy az iskolai vizsgákon meg akar jelenni, amit az egyház nagy örömmel vett tudomásul. Értesítette egyúttal az egyházat, hogy a pesti fiúiskolának és a budai iskolának minden évben 300—300 forintot fog adni ösztöndíjakra, ami akkor tetemes összeg volt. Az 1823. évi szeptember 15-iki jegyzőkönyvhöz mellékelve van a tanévmegnyitó ünnepély leírása, ami főgimnáziumunk életében azért fontos, mert ebben az évben nyílt meg a humanitási osztály, ami az iskolának megadta a gimnáziumi jelleget. A főgimnázium ebben a régi épületben fejlődésnek indult, azonban a szabadságharc után visszahanyatlott algimnáziummá, de az egyház vezetői és a buzgó egyháztagok nem nyugodtak addig, míg ez iskolát újból virágzásnak nem indították, sőt azon voltak, hogy a leendő főgimnázium részére új épületet is emeljenek. Siker koronázta nemes törekvésüket, mert 1864-ben az egyház nagy öröme díszes ünnepség keretében avatták fel ezt az új épületet, melyben mi most vagyunk.

Ezen új épület tervezésére és elkészítésére vonatkozólag szintén óhajtok néhány adatot közölni tisztelt hallgatóimmal.

Elődeinknek már régi vágya volt, hogy az egyházi épület mellett levő katonai pékműhely telkét megszerezzék új iskolájuk felépítésére. Ezen a helyen, hol ez az épület áll, itt voltak elhelyezve a Károly-kaszárnyához tartozó pékműhelyek és sütökemencék, ezért is kapta az épület előtt elvezető kis köz a Sütő-utca nevet. Egyházunk legelőször 1842 április 8-án küldött deputációt ezen célból József nádorhoz. 1847 november. 8-án újabb küldöttség tisztelgett István főhercegnél. Mészáros Lázár honvédelmi miniszter is megígérte 1848 szeptember 9-én, hogy a pékműhelyt, mely alkalmatlan füstjével éppen nem illett bele a fejlődésnek induló városrészbe, el fogja innen távolítani. 1857-ben újabb deputatio járult a császár elé a Provianthausért. Végre a Helytartóság engedni kezdett s azt a kérdést intézte a gyülekezethez, hogy mekkora telekre van szüksége. A telekszerzésre kiküldött bizottságnak a Presbyterium azt az utasítást adta: „So viel als möglich — so billig als möglich!“ Az ügy azonban csak akkor jutott dűlőre, mikor Székács Bécsbe utazván Ő Felségénél, Benedek tábornok-

nagynál és a hadügyminiszternél újból előadta az egyház kérését; honnan azzal a biztató ígérettel tért vissza, hogy a kérést legközelebb kedvezően fogják elintézni. Végre a kedvező határozat folytán megkapta az egyház e telket, melyen most vagyunk 25.200 forintért. Az adásvételi szerződésnél a katonai kincstár már előzékenyebb volt; amennyiben nem kötötte ki azt a feltételt, amit azelőtt egyre követelt, hogy tudniillik kívánságára az egyház bármikor köteles lesz a kaszárnya felé néző ablakokat elfalaztatni, minthogy akkor a mostani Károly-utca még nem volt megnyitva. Az építkezéshez szükséges pénzösszeg megszerzésére országos mozgalmat indítottak, de ennek nem volt nagy sikere. Székács superintendens pedig az izraelita lákosokat is felhívta adakozásra, mivel az izraelita ifjúság abban az időben a katolikus gimnáziumokból ki volt zárva.

Végre pályázatot hirdettek az épület tervére s elődeinknek két terv között kellett választaniok: Hild József és a Gerster et Frey cég terve között.

Hild József az újjáépülő Pestnek egyik legjelesebb építőmestere volt. Ő alkotta a Lloyd-palotát, a Dunaparti paloták leg-többjét s a lipótvárosi Bazilikának is ő volt első tervezője. Tervét, sajnos, nem ismerjük, csak annyit tudunk róla, hogy csúcsíves volt, ami a kivített megdrágította volna. Megvan azonban a jegyzőkönyvekben a két terv részletes egybevetése, amely szerint Hild terve világosabb és tágasabb lett volna. Nagy és szenvedélyes tárgyalások után végre a General Convent szavazattal döntötte el a kérdést és ez alkalommal Gerster tervére 66 szavazat esett, Hildére csak 55.

A kisebbség nem tudott belenyugodni a határozatba. Kund Vilmos a némét gyülekezet inspektora egy lithografált Denkschriftet adott ki a Hild-féle terv érdekében, de a közfelügyelő, Fabiny Teofil a hozott határozatot, az egyház nyugalma érdekében, nem engedte megmásítani. Gerster tervén is sok változtatást vittek keresztül. Egy változtatást azonban lehetetlen volt megvalósítani, azt ugyanis, hogy az elsőemeleti lakások konyhái ne nézzenek az utcára. Ezt nem lehetett megtenni a telek alakja és a belső beosztás miatt. Sokkal nehezebb ügy volt a Berathungsal kérdése. Gerster ezt a termet, amelyben most vagyunk, eredetileg az első emeletre tervezte. Akkor a mennyezet biztosítása végett a teremben két támasztó vasoszlopot is fel kellett volna állítani; végre mégis jobbnak látták azt, hogy a nagyterem a második emeletre helyeztessék, legyen karzata is és e célból feláldozták a harmadik emelet értékes helyiségeit. A kívánságok között van az akkori iskoláztatásra jellemző ezen mondat is: „Und ein Carcer soll auch angebracht werden“. Az is egyik hibája volt Gerster tervének, hogy a kaput nem az épület közepére tervezte, ami a jegyzőkönyv szerint szemsértő, különösen középületen, még pedig olyanon, amely érdeklí az egész hazai protestáns világot. Ezen azonban mégis segített Gerster. Azt a hibát is észrevették, hogy e terem bejárata

sötét és ez a jegyzőkönyv szavai szerint az utókornak szánt épületen oly hiba, amelyet nehezen lehet igazolni.

Az építéssel kapcsolatban sikerült keresztül vinni azt is, hogy az épület mögötti zsákutca megnyitassék s ez lett a mostani Károly-utca. Az utcanyitásnak egyik feltétele az volt, hogy a templom mellett az első emeletig nyúló Blumenparterre távolíttassék el. Ezen nehézségek legyőzése után felépült a régi épületnek a Károly-utcára néző második emelete is. Sőt még azt is tervbe vették, hogy harmadik emeletet is építenek az egész régi épületre. Ezt a tervet azonban elejtették, egyrészt azért, mert nem volt meg reá a kellő költség, másrészt azért, mert a harmadik emeletet nem lehetett volna a templommal harmonikusan összekapcsolni.

Végre hozzáfogtak Isten segítségével az új épület megalkotásához. Az 1863 június hó 5-iki jegyzőkönyv szerint az alapok ásásánál római leletre bukkantak. Márványból való fogadalmi oltárt találtak, melyet Secundinius Sabinianus ajánlott fel Silvanus istennek s több edény között találtak egy római sarkantyút is, a buzditásnak szimbolumát.

És ez az iskolaépület szerencsésen el is készült; mikor már készen volt az egész, akkor arról is kellett határozni, hogy ez a terem egyszerűbb vagy díszesebb berendezésű legyen, vajjon csak egyházi és iskolai célokra fog e használtatni, vagy pedig az egyház jövedelem végett egyéb alkalmazkra is bérbe fogja adni. A Presbyterium majdnem egyhangúlag azon nézetet volt, hogy a jövedelmezőség szempontját is figyelembe kell venni, annál is inkább, mert midőn a tervezésnél azt határozták, hogy e terem az első emelet helyett a második és harmadik emeleten helyeztessék el, a harmadik emelet értékes területének elvesztésébe azzal a gondolattal nyugodtak bele, hogy ezáltal a teremmel nagyobb jövedelmet lehet elérni. Elhatározták ennél fogva a díszesebb kiállítást s a terem márványszínű festését Girolamo Baj-ra bízták s a gáz bevezetését is jónak látták. Azokban az években e termet „márványterem“-nek is nevezték. (Vízvezetékét csak 1871-ben kapott az épület.)

Mikor az egész épület elkészült, 1864 szeptember hó 15-én volt az új gimnázium felavató-ünnepélye, amely alkalommal helyére illesztették a zárókövet e terem jobboldali falának közepébe, miután elhelyezték ott az ezen alkalomra készített emlék-okmányt, melynek másolata a levéltárunkban őriztetik. Ez okmányban egyházunk és iskolánk rövid története van összefoglalva s érdemesnek tartjuk, hogy melléklet gyanánt közöljük. (Lásd a 4. mellékletet.)

Elkészülvén teljesen az épület, dísztermét, a „márványtermet“, sokféleképen vették igénybe, mert egyike volt az akkori Pest legszebb és legnagyobb termeinek. (A Vigadó csak 1865-ban készült el). Az első General Conventet 1865 márc. hó 5-én tartották meg e helyiségben. Az első hangversenyt Rosa Szuk zongoraművésznő tartotta itten október hó 30-án. Még ugyanezen év november havában havi 200 forint díj mellett két hónapra kibérelte e termet Professor Kratky Baschik „für seine Vorstellungen in der indischen Kunst

der natürlichen Zauberei“. Ingyen engedték át a katolikus gimnázium ifjúsági hangversenyére, mivel a mi növendékeink a gimnázium VI. osztályából rendesen oda mentek át; itt tartotta hangversenyét a református ifjúság is. A Verein von Musikfreunde egész évre akarta bérbe venni, de ily hosszú időre nem akarta kiadni a Presbyterium.

Itt tartották báljaikat az egyetemi hallgatók, valamint a gyülekezet ifjabb tagjai a Presbyterium „ägise“ alatt a gimnázium javára. Egy „jüdische Hochzeit“ okozott egykor kellemetlenséget, mivel félreértésből a VI. gimnáziumi osztályt is átadta a pénztárnok már délután 2 órakor az igazgató tudta nélkül a lakodalmas népnek, úgyhogy a tanítást nem lehetett megtartani. Irányi Dániel e teremben egyizben ellenzéki választói gyűlést akart tartani, azonban a Presbyterium politikai célokra nem volt hajlandó átengedni.

E régi gimnáziumi épület aquarellképét őrizzük új főgimnáziumunk igazgatói irodájában.

Ezt a képet a református egyház festtette meg 1896-ban. Ugyanis, mikor református testvéreink felépítették új főgimnáziumukat a Lónyay-utcában, felszólítottak egy festőt, hogy fesse le új iskolájukat. A festő hozzáfogott a munkához s mikor elkészült véle, elvitte a református atyákhoz; ezek azonban fejüket csóválták, mikor meglátták a képet és azt mondták: „Hiszen ez nem a mi főgimnáziumunk, hanem a lutheránusoké“! És a képet ide ajándékozták a mi iskolánknak. A szegény festő egynek tartotta a két egyházat.

Az itt elhelyezett zárókő okmányának végén a következő mondat olvasható: „Az említett esztendőben és napon ez épületet áhítatos és ünnepélyes buzgólkodás közben Isten kegyelmébe ajánlván s jövődő rendeltetésének hálaadás és azon remény érzelmei között átadván, hogy utódaink az általunk megkezdett munkát Isten dicsőségére és egyházunk javára folytatni fogják, e jelen oklevelet aláírtuk.“

Az utódok buzgó elődeik nyomába léptek, mert midőn ezen épület egyre fejlődő főgimnáziumunk számára szűknek bizonyult, új főgimnáziumot és templomot építettek a Városligeti Fasorban, a mai Vilma-királynő úton. De az egyház építőmunkája ott még folytatásra vár. Vajha adná az Isteni Gondviselés, hogy az a férfiú, aki napjainkban a nagy Székács hivatalát tölti be, a telekszerzés alapvető munkájában is követné nagy elődje példáját, hogy megszerezné az alapot egy új évszázad alkotó, építő munkájához.

Ezek voltak azok, amiket el akartam mondani Deák-téri épületeinkről. Lehet, hogy amit előadtam, nem elégítette ki mindenkinek a várakozását; lehet, hogy a lerajzolt kép nem elég világos. De ezen talán utólag lehet még némileg segíteni. A jegyzőkönyvek azonban többnyire szűkszavúak; nem terjednek ki a részletekre. Amit akkor úgyis mindenki látott és tudott, azt nem akarták leírni, mert feleslegesnek tartották. Pedig a multnak legcsekélyebb adata is értékes az érdeklődő utódok előtt, ezért itt azzal a kéréssel fordulok egyházunk minden tagjához, hogy a akinek templomunkra, isko-

lánkra vonatkozó képe, nyomtatványa van, vagy egyházi személyeket, lelkészeket, tanítókat, tanárokat ábrázoló arcképe, kézírata vagy nyomtatványa van, bocsássa azt a Luther Múzeum (VIII., Szentkirályi-utca 51/a.) rendelkezésére. Templomunknak és iskoláinknak különösen a háború alatti időkre vonatkozó adatai, emlékei egykor nagybecsűek lesznek utódaink előtt. Ideje volna, hogy egyházunk multjával többet törődnénk s a dr. Kovács Sándor theológiai tanár úr által kezdeményezett Luther Múzeumot mi is gyarapítsuk, mely szintén hivatva volna arra, hogy gyülekezetünk tagjaiban az egyház iránt való érdeklődést és az egyházszeretetet növelje és erősítse. Nem akarunk panaszkodni, nem is volna jogunk reá, mert azt tapasztaltuk, hogy a háború alatt fokozódott a vallásosság, mert templomaink mindinkább jobban megélték, különösen itteni templomunk, mely városunk szívében és egyúttal az ország szívében van. A mostani szomorú időkben itt találkoznak az ország legtávolabb részeiből való bánatos magyarok, itt ebben a mi kedves épületünkben, Deák-téri templomunkban. Azt mondhatnám, hogy e templom láthatatlan szálakkal van összekötve az elszakított országrészek evangélikus templomaival és a végekkel. Imák és fohászok ezek a láthatatlan szálak, elszakíthatatlanok ezek, nem szab nekik korlátot mesterkéltni emberi határ. Templomunkban nagy kincset bírnak a bánatos magyarok, ez a kincs az, ami az országra zúdult bajok után megmaradt templomunkban, mint Pandora szelencéjében és e közös kincsünk az, amiről Csokonai imént elhangzott éneke szól: a remény; mert templomunk láthatatlan tornyának lobogóján ma is ott van a három szó, amelyet elődeink írtak fel még 48-ban: Hit, Remény, Szeretet.

MELLÉKLETEK:

1. *J. S. Liedemann 1823. évi kúrátori jelentéséből:* „Sehr erquickend ist es für mich, wenn ich am Opferbecken stehe, zu sehen, dass beynahe jeder Soldat, fast jeder Mann und Weib, denen man Mangel und Armuth ankennt, in die Tasche greift und nur das hinreicht, was ihm zu seinem Unterhalt oder zur Befriedigung eines andern Bedürfniss nöthig gewesen wäre; weniger befriedigend aber ist es meinen Gefühlen, wenn ich andere, denen man es ansieht, dass selbst eine grössere Gabe ihnen noch keine Entbehrung nöthig gemacht haben wurde, beim Opferbecken vorbegehen sehen ohne dasselbe zu bemerken. — Aber auch alle jene, welche sich ihrer Sterblichkeit erinnern und ihr Haus in rechter Zeit bestellen, fordere ich hiemit auf, unsere Gemeine nicht zu vergessen: so wie ich es allen Mitgliedern dieser Gemeine, wenn sie an dem Siechen und Krankenbette eines unserer Mitbrüder stehen, es zur Pflicht anrechnen, den Heil der Ewigkeit nähernden darauf aufmerksam zu machen, dass er nach Verhältniss seiner Kräfte, bey unserer Gemeine seinen Namen zur Unterstützung wohlthätiger Zwecke verewigen und dadurch noch nach seinem Tode Segen in dieser Gemeine verbreiten wolle.“ — „Auch muss ich noch jenen Eltern, deren Kinder unsere Schule besuchen, es ans Herz legen, dass, weil die Lehrsäle, wie sie sich selbst davon überzeugen, für das Bedürfniss eines guten Lichtes und einer Gesunden reinen Luft, hoch und geräumig nahgeführt worden sind und dadurch eine grössere Holz Consumption veranlassen, sie sich des in allen Christlichen Schulen üblichen Beytrags auf Holz nicht entziehen und solchen ihren Vermögen anpassen mögen da wegen der Armuth mehrerer, denen ihre Armuth diesen Beytrag schwer macht, die Vorsteher keine bestimmte Summe fürs Holzgeld feststellen wollen, sondern hoffen, dass der Vermöglichere durch einen freywilligen Beytrag das ersetzen werde, was unsern Bedarf von der Armuth entgeht.“

2. *Mária Dorothea főhercegnő köszönőlevele a gyülekezet részvétiratára.* „Gehrteste Senioral Gemeinde! Die Worte des Beileids, welche diese Senioral Gemeinde bei dem höchstbetrübenden Hinscheiden meines innigstgeliebten Gemahls an mich gerichtet,

habe ich mit erhebender Rührung gelesen. Denn obschon ich in meiner tiefgefühlten Trauer, gestützt auf die Grundfeste der Religion, die Prüfung Gottes mit voller Ergebenheit in seinen heiligen Rathschluss ertrage: so vermag ich doch den Thränen über den Verlust des Verblichenen, — der durch segensreiches, halbhundert-jähriges Walten dem Landesherrn und Lande unvergesslich, — beinahe drey Jahrzehende hiedurch auch die Seele meines häuslichen Glückes war, — nicht zu gebieten, und finde Linderung des Schmerzes in aufrichtiger Theilnahme, welche so vielseitig und in so hohem Grade bezeugt wird.“

„Indem ich daher auch dieser Senioral Gemeinde meinen innigsten Dank dafür erstatte, füge ich zugleich die Versicherung bei: dass das Andenken an dieselbe, an ihre mir stets bewährte Anhänglichkeit, bei mir nie erlöschen wird, und verbleibe Ihre Geneigtteste Maria Dorothea. Wien am 31. März, 1847.“

3. *A gyülekezet részvétirata Széchényi özvegyéhez.* „Nagy-méltóságú Grófnő! Kegyelmes Asszonyunk! Áthatva azon veszteségnek érzetétől, mely az utóbbi hat hét óta egész Magyarország fölé komor gyászt borított, az alulírt pesti ág. hitv. evangy. egyház-gyülekezet is kívánt a dicsőült Széchényi István gróf emlékezetére gyász-istentiszteletet tartani f. 1860 évi május 9-én.

Kívántunk ezzel engedni lelkünk önnön benső ösztönének, mely — a veszteség pillanatában inkább, mint valaha — ellenállhatatlanul a nagy honpolgár szelleme iránti hódolatra ragad;

kívántunk ravatala körül a magunk módja szerint fohászolni Istenhöz;

kívántunk testületileg is s egyháziilag, hon és világ előtt hangos vallást tenni, hogy a nemzet közös fájdalomban mi is keseredett szívvel osztozunk;

hogy osztozzunk azon országos gyászbán, mely minden magyar-földi igazlelkű nézet-, faj-, nyelv- és hitfelekezeteket egy közös nagy fátýollal övedz körül . . .

Azon gyászbán, melyben a háladatosság és ragaszkodás hűsége, a fogadalom bensősége s a jövő reménye nyilatkozik;

azon gyászbán, melyben nyilvánul a legbuzgóbb vallásos hit azon világegyetem urában, ki ezen árva népnek ily csodálatosan támasztá Széchényi Istvánban azon lángoszlopot, mely menten vezérelje őt a sivatagnak éjszakáján az új virradat felé;

azon gyászbán, melyben van az önmegismerésből, van a keserű önvádból — és van az egykori meg nem értés és félreismerés miatti nemzeti megkövetésből is

Gyászünnepegyünk — hatóságilag betiltatott. — Midőn ekkép a mindnyájunk jóltevője iránti hálatartozásunkat az óhajtott módon kifejeznünk lehetetlenné vált: akkor szívünk önkintelen mozdulattal azok felé fordul, kik a boldogultnak mint embernek e földön legkedvesebbjei valának, kiket ő drága örökségül reánk hagyott —

azon deli két ifjúhoz, kik csont az ő csontjából és vér az ő véreből, s a boldogult nagy nevének és erényeinek, honszerelmének és szeretetetésének örökösei, s mindenekelőtt Önhöz — Kegyelmes Asszony! — ki a dicsőültnek szívében nyugodott . . .

Engedje Nagyméltóságod, — és engedjék gyermekei Önök előtt fejeznünk ki, mit egyházi tisztelettel hittünk legméltóbban nyilvánítani — közös halottunk iránti kegyeletünk olthatatlan voltát, — s kifejeznünk azt, hogy Széchényi István gróf nemeslelkű özvegye legmélyebb tiszteletünknek —, édes fiai őszinte szeretetünknek tárgyai.

A pesti ág. hitv. evang. magyar-német egyházgyülekezet. Kund Vilmos mk a pesti evang. német egyházi gyülekezet felügyelője — Fábry Pál mk a pesti ág. hitv. gyülekezet felügyelője — Lang Mihály mk budapesti evang. ág. hitv. Esperes. — Dr. Székács József mk pesti evang. magyar lelkész — Hunfalvy Pál mk a magyar és német egyházi gyülekezetek iskolai felügyelője — Jegyzé Görgei István mk egyh. syndikus.“

4. Az új épület zárókövében 1864 szept. 15-én elhelyezett emlékirat. Emléklap — Denkschrift. Az 1703-diki kiváltságok értelmében a Budáról és Pestről kiküszöbölt, de az emberi ősjogok tisztelője II-dik József szavára elavulhatlan jogaikba visszahelyezett, ágostai és helvét hitvallású evangyelmiak 1781-ban kezdettek Buda-Pesten megtelepedni.

Pongrácz Boldizsár esperességi felügyelő felhívására alig ötven családfőt számláló Budán és Pesten lakozó ágostai hitvallású evangyelmiak egyesült budapesti egyházzá alakulván Glosius Sámuel felügyelő és Liedemann Sámuel János gondnok vezérlete alatt B. Beleznay Podmaniczky Mária s más a felsőbb és alsóbb arisztocrátiához tartozó urak és asszonyok szívesen vállalván magukra a rájuk mért istentiszteleti költségeket, lelkészül meghívták csetnek-bisztrói Molnár Jánost s Pesten a „pléhalaphoz“ című bérelt házban 1787-diki november 11-kén tartották az első nyilvános istentiszteletet.

A hívek száma és buzgalma évről-évre növekedvén az 1790/1-dik XXVI. t.-cz. védelme alatt herczeg Coburg Hoseas közbenjárásával a polgári s katonai hatóságoktól 1792-ben telket szerezvén, ezen 1795-ben imaházat, paplakot és elemi tanodát emeltek.

E század első tizede a templomépítésben folyt le, melyet 1811-ben pünköszt ünnepén ünnepélyesen fel is szenteltek.

Ezentúl Schedius Lajos tanodai felügyelése alatt az oktatás és nevelésre fektetvén a főszilyt:

1811-ben felsőbb osztályt nyitottak,

1814-ben iskolaházat emeltek,

1815-ben rajz-,

1816-ban ének-iskolát alapítottak,

1817-ben B. Wenkheim-Rosenfeld Sarolta s Krausz-Bogsch Erzsébet asszonyok vezérlete alatt a kebelbeli nők és hajadonok

egy új leánytanoda alapításával ünnepelték a reformatio háromszázados emlékünnepest;

1818-ban algyrnasiumot alapítottak.

1819-ben lépett e gyülekezetbe Mária Dorothea cs. kir. főhercegnő s évek hosszú során át mind az egyházat, mind az iskolát szóval, tettel, példájával építette;

ugyanaz évben halálozván meg Molnár János, helyébe Kalchbrenner József választott.

1820-ban a templom karzatokkal,

1821-ben a paplak és iskola második emelettel láttattak el. Ugyanez évben Budán és Pesten a józsefvárosban új elemi tanodák s a gymnasiumi III. és IV. osztály nyitattak meg.

1822-ben a templomi énekvezetés az elemi tanodától választott el;

1823-ban a gymnasium szónoklat-költészeti osztálylyal tágított meg;

1832-ben a nők által felsőbb leánytanoda alakult;

1834-ben ünnepélyesen szerződés értelmében az igazgatásában egy, de istentiszteletében a nyelvre nézve hármas gyülekezet három külön lelkészi hivatallal alapított meg.

1838-ban második elemi osztály nyitott meg s ugyanazon évben cs. kir. Főherceg József nádor kegyelméből a kerepesi úton lévő tágas telek összes egyházunknak közös ajándéku adatott.

1842-ben a gyülekezet elválván a pestmegyei esperességtől, külön budapesti esperességgé emeltetett.

1843 és 1844-ben a budai hívek Mária Dorothea főhercegnő tizenkétezer forintnyi alapítványa által a pesti közösségből kiállván, anyagyülekezetté alakultak.

1850-ben a pesti tót egyház szintén elvált.

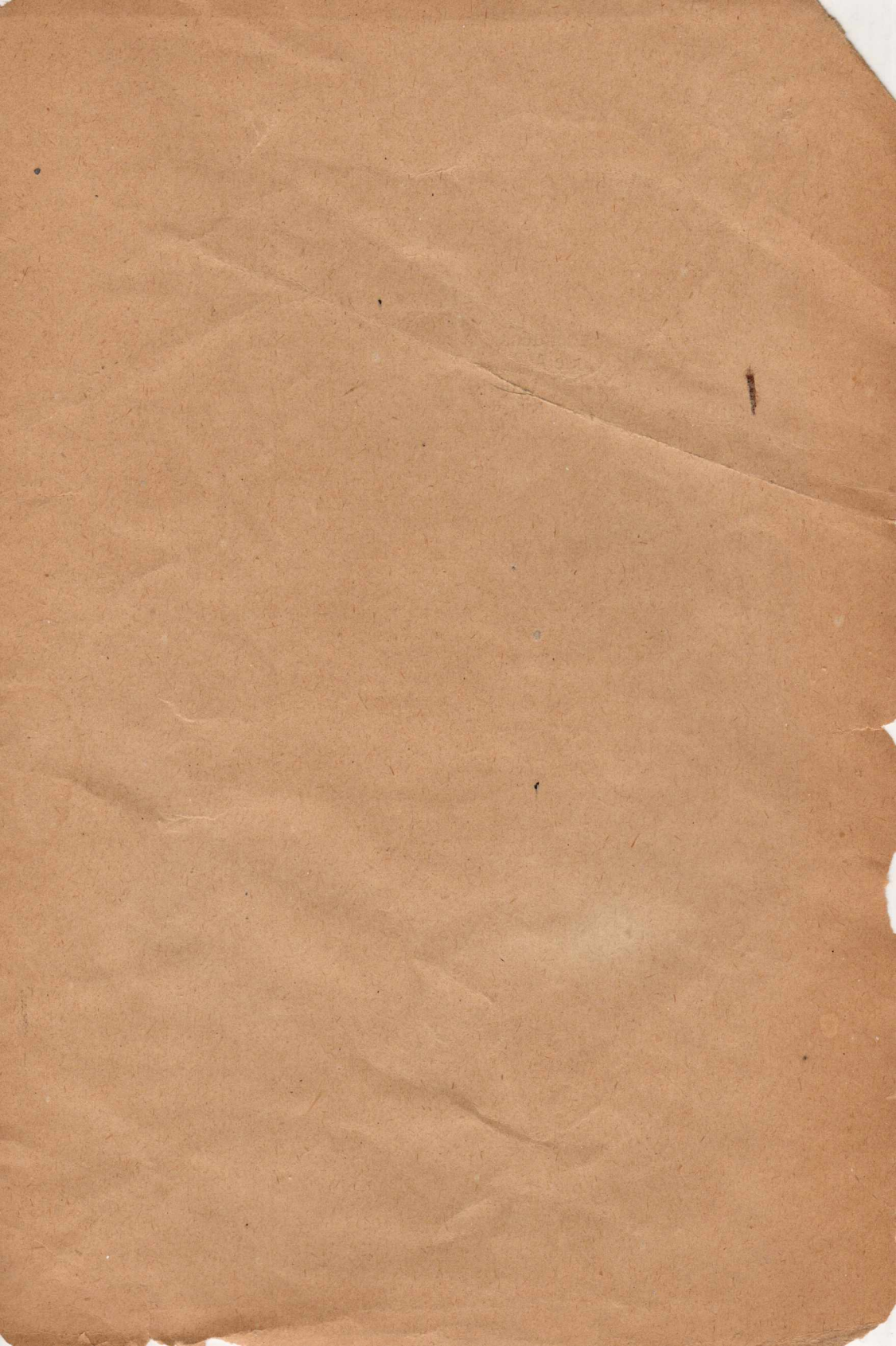
1855-ben pedig átengedtetvén neki a fent említett kerepesi úton levő közös telek, kifizettetvén számára tizenkét magyar-német tag által tizenkétezer pengő forint és felmentetvén a közös adósság alól, külön egyházzá alakult.

A magára maradt — hit-, szeretet- és reményben egyesült magyar-német gyülekezet, ezen idő óta szembetűnő áldással működött. Miután a tót egyház elválása közben a terézvárosban egy vegyes elemi osztályt nyitott, — 1856-ban épületei egy részét kiépítette, a régieket javíttatta, elemi iskoláit szervezte, legközelebb pedig gymnásiumát hat osztályra emelte.

Mely gymnásiumának és Isten segedelmével még a felállítandó osztályoknak kellő helyiséget szerzendő, mennyei Atyánk különös kegyelmével, a híveknek apáiktól öröklött áldozatkészségével, némi részben a vidéki gyülekezetek adományaival és néhai Glosius Dániel és özvegye Artner Sarolta kegyes hagyományainak segedelmével — a magasb műveltség lelkes pártfogói által gyámolítatva — ezen gyülekezet a magas kormánytól megvásárolt telken e díszes épületet tizenhó és hat nap alatt emelte s mai napon az 1864-iki szeptember 15-kén e zárókövet letette.

Az említett esztendőben és napon az épületet áhítatos és ünnepélyes buzgólkodás közben Isten kegyelmébe felajánlván jövendő rendeltetésének, hálaadás és azon remény érzelmei között átadván, hogy utódaink az általunk megkezdett munkát Isten dicsőségére és egyházunk javára folytatni fogják, e jelen oklevelet aláírtuk.

Pesten, september 15-kén 1864-dik évben. Fabiny Teofil udv. tanácsos, septemvir és a magyar-német ev. ág. hit. helybeli egyházak közfelügyelője — Székács József pesti magyar lelkész, bányaker. Superintendens — Michael Lang Pfarrer u. Senior der P. evang. Gemeinde A. C. — Rudolph Fuchs Obercurator — Vetsey Sándor presbyter — Wilhelm Kund Inspector der hiesigen evangelischen deutschen Kirchen Gemeinde — Jármay Gusztáv iskolai gondnok — Carl Karsch Curator der deutschen evangl. Gemeinde — Beliczay Imre magyar egyházi gondnok — Zsigmondy Pál presbyter — Batizfalvy István ez idő szerint igazgató tanár — Barabás Ant. Pál presbyter — Nagy István presbiter — Haberern Jonathan theol. intézetbeli tanár — Bakó Samu a III elem. oszt. r. tan. — Krajcsovits János presbiter — Jurenák Pál kereskedő — Cséry Lajos presbyter — Kubinyi Ágoston museumi igazgató — Gegus Sámuel — Gerster és Frey építészek — Wagner János építőmester — Georg Preisz Bauführer — Zsigmondy Vilmos az építési bizottmány tagja — Szénássy Sándor a lat. ny. tanára — Greguss Gyula gymn. tanár — Kanya Pál ny. ig. tanár — Torkos László tanár — Herman Pecz presbyter — Joh. Karner presbyter — Joh. Scholcz Presbyter — Sam. Králik presbyter — Georg Feil Gesanglehrer u. Organist der deutsch. und ung. Gemeinde — Krenner Károl Quaestor — Karlovszky Sigmund — Ludw. Balasovits Lehrer u. Rektor der Elementarschule — Johann Pfitzner Lehrer der höheren Mädchenschule — Gustav Bierbrunner evang. Vicar A. C. — Zsigmondy Gusztáv mérnök — Johann Czappek Major —

55812